

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Renegater mellan kommunism och nazism

Braskén, Kasper

Published in:
Finsk Tidskrift

Published: 01/01/2021

Document Version
Final published version

Document License
Publisher rights policy

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Braskén, K. (2021). Renegater mellan kommunism och nazism: [Recension av] Johan Stenfeldt: *Renegater. Nils Flyg och Sven Olov Lindholm i gränslandet mellan kommunism och nazism*. Nordic Academic Press, Lund 2019. *Finsk Tidskrift*, (1), 59–63. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022020217221>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

■ Renegater mellan kommunism och nazism

Johan Stenfeldt: *Renegater. Nils Flyg och Sven Olov Lindholm i gränslandet mellan kommunism och nazism*. Nordic Academic Press, Lund 2019.

Hur kan en kommunist bli nazist – eller en nazist bli kommunist? Idéhistorikern Johan Stenfeldt, verksam vid Lunds universitet, har skrivit en angelägen bok om den svenska kommunisten Nils Flyg som blev nazist under slutet av 1930-talet och nazisten Sven Olov Lindholm som övergick till kommunism under slutet av 1960-talet. Genom att sätta dessa två renegater i fokus söker Stenfeldt efter ”gränslandet” mellan de ideologiska ytterligheterna och försöker finna en idéanalytisk inblick i hur övergångarna på det intellektuella planet var möjliga. Det som gör fallen unika är att båda var ledargestalter i respektive rörelse: Lindholm var ledare för Nationalsocialistiska arbetarpartiet och Flyg fungerade som ordförande för Sveriges kommunistiska parti. Studien baseras på personarkiv, småtryck och rörelsepress.

Bokens första del handlar om fallet Nils Flyg (1891–1943) och följs av en likvärdig behandling av Sven Olov Lindholm (1903–1998). I ett gediget avslutande kapitel jämförs renegaterna mer systematiskt med varandra, med tonvikt på övergångarna och överlappningarna, men även på skillnaderna. Trots att texten är lättläst är den även ytterst krävande för läsaren. Å ena sidan följer vi Flygs och Lindholms egna ideologiska förändringsprocesser under både mellankrigstid, krigstid och kalla kriget. Stenfeldt levererar utmärkta analyser av hur Flygs respektive Lindholms tänkande ändrade från den ena sidan till den andra, men bokens egentliga syfte är att analysera hur dessa processer relaterade till varandra.

Så länge det handlar om att jämföra de ideologiska start- och slutpunkterna är analysen ännu gripbar för läsaren. Men ribban höjs avsevärt då Stenfeldt vill förstå det som i boken kallas för ”gränsland,” ”kraftfält” eller ”gränsyta” mellan kommunism och nazism. Ordvalen ger kanske ett alltför stabilt intryck av området. I själva verket siktar Stenfeldt på en jämförelse mellan två motsatta

glidningsprocesser med olika övergångsskeden som är invävda i två rätt olika politiska biografier. I motsats till totalitarismteorin som jämför nazism och kommunism i etablerade totalitära regimer och härskarsystem så är fokus här på politiska artikuleringar i ett demokratiskt Sverige. Det är ett ytterst spännande upplägg, men samtidigt måste man fråga sig hur två idékomplex i upplösningstillstånd kan jämföras. Därtill kan tilläggas att kommunismens idé knappast kan betraktas som statisk, utan den utvecklades under denna tidsperiod från revolutionär rörelse till en distinkt form av stalinism som omfattade ett flertal avgörande ideologiska förändringar. Det samma kunde sägas om den internationella fascismens utveckling som de svenska aktörerna direkt påverkades av: I början var den italienska fascismen avgörande för Lindholm, men när NSDAP blev den ledande ideologiska kärnan under 1930-talet ökade även de tyska ideologiska influenserna. De rörliga delarna är många, vilket gör det ytterst utmanande att summera de idéanalytiska resultaten.

Stenfeldt operationaliserar den komparativa idéanalysen med hjälp av Michael Freedens teoretiska begreppsapparat. Det gör projektet mer greppbart då intresset riktas in på att identifiera ”kärnbegrepp, angränsande begrepp och perifera begrepp.” Tanken är att analysen av källmaterialet leder till ett ”kluster av kärnbegrepp som relaterar till varandra” och som möjliggör komparationen mellan renegaterna (s. 27). Enligt denna modell är resultatet att Lindholms nazism omfattade följande kärnkluster: antisemitism, antikapitalism, antiimperialism, antimaterialism, arbetarnas idealisering, och ”arbetarstaten Tyskland”. Flyg började sin bana som socialist, övergick till kommunism, men uteslöts från den Kommunistiska Internationalen (Komintern) år 1929. Därefter fastställdes hans ideologiska kärnbegrepp till antikapitalism, antiimperialism, antimilitarism, antikominternism, arbetets idealisering, och ”arbetarstaten Sovjet.” Den politiska övergången till nazism ledde slutligen till att Flygs idealisering av Sovjet (som alltså fortlöpte trots brottet med den kommunistiska rörelsen) upphävdes och övergick till idealisering av ”arbetarstaten Tyskland”. Likheterna mellan nazisten Lindholm och nazisten Flyg begränsas då i analysen till antikapitalism, antiimperialism, och tron på en arbetarstat. Deras antiimperialism var såtillvida lik att

den för bådas del var riktad mot Storbritannien, Nationernas Förbund och fredstraktaten i Versailles, men då Lindholm betraktade den ”judiska världskonspirationen” som en reell bakgrundsfaktor, analyserade Flyg det främst i linje med Lenins teori om imperialismen som kapitalismens högsta stadium. Antikapitalismen var för Flygs del fri från antisemitism fram till 1937 medan Stenfeldt påvisar att både antikapitalismen och antiimperialismen tog in nya antisemitiska intryck under krigsåren, vilket understryker Flygs ideologiska övergång till nazism.

För Lindholms del är det viktigt att påpeka att han inte enbart övergick från nazismen till kommunismen, utan att hans politiska engagemang först inspirerats av den italienska fascismen där till exempel antisemitismen inte spelade någon större roll. Det var först efter Lindholms resa till NSDAP:s partidagar i Nürnberg sommaren 1929 som de svenska fascisterna förenades under ledning av antisemiten och nazisten Birger Furugård, då Lindholm även ingick som rörelsens andreman. Samarbetet mellan Furugård och Lindholm bröts dock i mitten av januari 1933 efter att Lindholm iscensatt en kupp med målet att avsätta Furugård. Resultatet blev en splittring där Lindholm bildade ett eget parti som försökte göra sig fri från Furugårds ”tyskeri” och de svenska nazisternas öppna samarbete med den tyska nazismen. Lindholms nya parti, Nationalsocialistiska arbetarpartiet, omdöptes 1938 till Svensk socialistisk samling som upphörde sin verksamhet först 1950.

Det som avsevärt försvårar den fortsatta analysen är att Lindholms politiska omvärdering skedde först under 1960-talet i en helt ny kontext. Flyg hade närmast sig nazismen under 1930-talets slut och avled då Nazityskland ännu var obesekrat, den 9 januari 1943, tre veckor före avgörandet i Stalingrad. Lindholm hade däremot blivit en dedikerad nazist redan före Tredje Rikets uppgång, och rättfärdigade offentligt även efter andra världskrigets slut sin tro på nationalsocialismens idé som, enligt Lindholm, i grunden förblev god men som hade besudlats av Hitler och av svenska nazisters ”tyskeri.” Lindholms vändning till kommunismen uttryckte sig aldrig heller som ett understöd för Sovjetunionen. Därutöver är det viktigt att påpeka att Lindholm aldrig hade någon ledarroll inom kommunistiska partiet i Sverige. Ett av Stenfeldts mer intressanta resultat är att Lindholms tänkande omfattade avsevärda

kontinuiteter trots att han började beskriva sig själv som kommunist. En märkbar förändring i efterkrigstidens kärnbegrepp var att antisemitismen försvann. Hans antikapitalism som tidigare utgick från antisemitiska argument tog därefter formen av antikonsumentism som bidrog till att antimaterialismen blev Lindholms nya ideologiska kärnvärde. Antimilitarismen tillkom även som en reaktion på kärnvapenupprustningen.

Avslutningsvis önskar jag berömma det stora intellektuella arbetet som investerats i studien av Lindholm och Flyg. Trots att Stenfeldts uttryckliga ambition är att presentera en analys av gränslandet mellan kommunism och nazism skulle jag i slutändan framför allt betrakta studien som ett viktigt bidrag till historien om svensk nazism och fascism. Studien borde kanske från början ha öppnats till de olika gränsland som omgav nazismen och som även påverkade den ideologiska utvecklingen. Den omgivande "kraftzonen" kan intellektuellt inte enbart begränsas till kommunism, utan borde likväl inkludera socialismen, socialdemokratin, vänstersocialismen och internationella intryck från den italienska fascismen. Som Stenfeldt själv påvisar, var det socialdemokratiska "förräderiet" av det internationalistiska revolutionära programmet under och efter första världskriget avgörande för kommunismens uppkomst, men för många fascister och nazister (för att inte tala om Mussolini själv) gick den ursprungliga övergången från den sönderfallande internationella socialismen, och inte nödvändigtvis via kommunismen. Studien kunde i stället ha presenterats från början som ett triangeldrama mellan socialdemokrati, nazism och kommunism där samtliga försökte greppa och lösa den akuta sociala frågan genom egna versioner av socialismen.

Socialismen före 1914 sökte sitt program i kraftfältet mellan nationalism och internationalism, i en balansgång mellan ett revolutionärt program som i praktiken enbart skulle genomföras via en reform-orienterad demokratisk process inom ramarna för nationsgränserna. De gemensamma nämnarna som identifieras av Stenfeldt (antikapitalism, antiimperialism och tron på en arbetarstat) kunde de flesta socialister före 1914 troligen ha enats om. De bestående fiendebilderna i övergången från kommunism till nazism och vice versa utgjordes enligt Stenfeldt av kapitalismen och imperialismen. Men som Stenfeldt påvisar så revs de skenbara

likheterna konstant isär av de reella underliggande skillnaderna: antisemitismen, den anti-marxistiska förståelsen av socialismen som motsatte sig klasskampen inom nationen och den etniskt begränsade uppfattningen av folkgemenskapen utgör bara några exempel. Stenfeldts studie verkar antyda att de intellektuella mötesplatserna mellan nazismen och kommunismen i Sverige i slutändan var rätt diffusa och disparata, vilket även utgör ett relevant och viktigt forskningsresultat.

Kasper Braskén

■ Den unge Koivisto med intresse för Freud, Cole, Kropotkin och Jung

---

Tapio Bergholm: *Kiihkeä Koivisto. Nuoruus, sota, onni. 1923–1959*. Otava, Keuruu 2020.

Vilket var mitt förhållande till Mauno Koivisto? Den frågan inställer sig när jag läser Tapio Bergholms biografi. Det svar jag kan ge är väl ungefär att jag uppfattade presidenten (det är i den gestalten som jag uppmärksammat honom) som en lång, volleybollspelande ”gubbe” som gav fåordiga, men kluriga svar åt ivriga unga journalister. Så mycket mer ögonöppnande är då inte Bergholms bok, som egentligen tecknar (början på) en alldeles unik levnad, vida överstigande det som finländare av kött och blod ens kan föreställa sig. Men början blev svår.